

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2025 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEARBOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2025

2

Vilnius 2025

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2025

2

Vilnius 2025

Žurnalo leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2025–2030 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LISs-25-16

Redakcinė kolegija / Editorial Board / Redaktion:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva /
Vytautas Magnus University, Lithuania

Krzysztof BUCHOWSKI
Balstogės universitetas, Lenkija /
University of Białystok, Poland

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Tomasz KEMPA
Mikalojaus Koperniko universitetas Torunėje, Lenkija /
Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

Katarzyna KOSIOR
Nortumbrijos universitetas, Jungtinė Karalystė /
Northumbria University, United Kingdom

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vėjas G. LIULEVIČIUS
Tenesio universitetas Noksvilyje, JAV /
University of Tennessee, Knoxville, USA

Bernadetta MANYŚ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva /
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

Mathias NIENDORF
Greifswaldo universitetas, Vokietija /
University of Greifswald, Germany

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas, Lietuva /
Vilnius University, Lithuania

Jolita SARCEVIČIENĖ (atsakingoji sekretorė / Executive Secretary)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas, JAV /
Millersville University, USA

Mindaugas ŠAPOKA
(pirmininko pavaduotojas / Deputy Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge, Vokietija /
Nordost Institut in Lüneburg, Germany

Theodore R. WEEKS
Pietų Ilinojaus universitetas Karbondailyje, JAV /
Southern Illinois University, Carbondale, Ill., USA

Andrzej ZAKRZEWSKI
Varšuvos universitetas, Lenkija /
University of Warsaw, Poland

Registruota duomenų bazė:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
The Central European Journal of Social Sciences and Humanities.
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE
EBSCO Publishing. Lituanistika. Scopus

Recenzuojamas mokslo žurnalas, leidžiamas nuo 1971 m. Per metus išeina 1 tomas (2 numeriai)

Elektroninę straipsnių versiją pdf formatu galima rasti internetinėje svetainėje:

<https://www.istorija.lt/leidiniai/mokslo-zurnalai-ir-testiniai-leidiniai/lietuvos-istorijos-metraštis/672>

ISSN 0202-3342
e-ISSN 2538-6549

© Lietuvos istorijos institutas, 2025
© Straipsnių autoriai, 2025

Turinys

Straipsniai

O. O d n o r o z h e n k o. The Heraldry of the Lithuanian Jews from the Late 15th to the Mid-17th Century	9
Lietuvos žydų heraldika XV a. pabaigoje – XVII a. viduryje. Santrauka	45
J. D r u n g i l a s. Naujų komunikacinių mazgų formavimasis Žemaitijos ir Kuršo pasienyje: Vegerių miestelio atvejis (XVI a. pabaiga – XIX a. pradžia)	47
The Formation of New Communication Hubs on the Border of Samogitia and Sourland: the Case of Vegeriai (Late 16th – Early 19th Centuries). Summary	75
A. K u l i g o w s k a. Between Tradition and Critique: Lelewel, Schlözer, and the Transformation of Historical Method in the Late Enlightenment	77
Tarp tradicijos ir kritikos: Lelevelis, Schlözeris ir istorijos tyrimų metodų transformacija Vėlyvosios Apšvietos epochoje. Santrauka	93
V. P e t r o n i s. Tautiškumo ir socializmo suderinamumas Vilniaus jaunimo savišvietos būrelių veikloje (XIX a. 8 deš.)	95
The Compatibility of Nationalism and Socialism in the Activities of Vilnius Youth Self-education Circles (1870s). Summary	116
T. B a l k e l i s. Politinio lietuvių karo pabėgėlių gyvenimo transformacija Rusijoje 1915–1918 metais	119
The Transformation of the Political Life of Lithuanian War Refugees in Russia, 1915–1918. Summary	144

Publikacijos

V. S t r a v i n s k i e n ė. Vilniaus ir jo krašto kultūros vertybių padėtis	145
L. P o c i u s. Šnipomanija Vilniaus gubernijoje: Rusijos imperijos kontržvalgybos instrukcija	161

Recenzijos, anotacijos

- M. S i r u t a v i č i u s. Andrius Jurkevičius. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šiaurės rytinių regionų valdžios elitai (XIII–XIV a. sandūra – 1579 m.). I tomas: Polocko ir Vitebsko žemių valdžios elitai. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2024. 526 p. ISBN 978-609-8314-52-6 173
- P. D i k a v i č i u s. Kęstutis Daugirdas. Andrius Volanas ir reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. [iš vokiečių kalbos vertė Kristina Sprindžiūnaitė]. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024. 445, [1] p. ISBN 978-609-425-385-0 179
- D. K u p č i ū n a s. Klaipėdos problema Lietuvos užsienio politikoje 1919–1940 m. Dokumentų rinkinys. Sudarė ir parengė Algimantas Kasparavičius. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2023. 1384 p. ISBN 978-609-8314-42-7 185
- M. A n t o n o w i c z. Krzysztof Buchowski. Historia polityczna Litwy 1987–2004: od sowieckiej republiki związkowej do integracji ze światem Zachodu. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2023. 472 s. ISBN 978-8374-317-67-2 189

Krzysztof Buchowski. **Historia polityczna Litwy 1987–2004: od sowieckiej republiki związkowej do integracji ze światem Zachodu**. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2023. 472 s. ISBN 978-8374-317-67-2

Istorikas Normanas Daviesas savo garsiaame veikalė „Europa“ rašė: „Nacionalinio šališkumo problema išnyks tik tada, kai istorikai ir pedagogai liausis laikyti istoriją valstybės politikos įrankiu. <...> Kada nors pavyzdinę Europos istoriją parašys, ko gero, koks nors kinas, persas ar afrikietis.“¹ Sekant šios citatos logika, nelietuvio parašyta monografija apie labai nesenų laikų, 1987–2004 m., Lietuvos politinę istoriją turėtų kelti ypatingą susidomėjimą. Čia, Lietuvoje, esame paskendę, o dėl naujų informacinių technologijų, ypač socialinių tinklų, grimztame dar giliau, savo simpatijose, antipatijose ir nuoskaudose. Gal ne visai „mūsiškio“ žvilgsnis, neturintis viso to emocinio bagažo, padėtų mums geriau suprasti, kas su mumis vyko tais turbulentiškais nepriklausomybės atkūrimo ir transformacijos laikais?

Krzysztofo Buchowskio veikalas palieka dvejopą įspūdį. Iš vienos pusės, autorius pateikia tvarkingą Lietuvos politinės istorijos raidos aprašymą: gerai išstudijuotą, paremtą plačiu šaltinių arsenalu, parašytą aiškiai, logiškai išdėstant įvykių chronologinę seką, bet kartu atidų įvairioms detalėms. Jau vien toks darbas yra vertingas, ypač tiems skaitytojams, kurie nebuvo autoriaus aprašytų įvykių liudininkai. Pavyzdžiui, greičiausiai tik menka dalis jaunesnių skaitytojų žino K. Buchowskio primintą Vytauto Landsbergio demonstruotą polinkį į autoritarizmą ir norą koncentruoti galią savo rankose.

Iš kitos pusės, K. Buchowskis parašė galbūt pernelyg tvarkingą Lietuvos politinę istoriją. Ši knyga yra puikus įvadas skaitytojams, kurie apie Lietuvą žino labai mažai (būtent jiems pirmame skyrelyje trumpai pristatoma Lietuvos istorija iki 1987 m.). Tačiau kiti, kurie turi bent kiek bazinių žinių apie Lietuvos istoriją ir politiką, be vienos ar kitos įdomesnės detalės vargu, ar joje ras ką nors naujo. Ypač tai pasakytina apie skyrius, skirtus 1987–1990 ir 1990–1992 m. laikotarpiams. Tolesni skyriai, struktūruoti pagal Seimo kadencijas, yra vertingi vien tuo, kad tai yra vienas pirmų, o gal ir pirmas bandymas susisteminti nepriklausomos Lietuvos politinę istoriją. Tačiau Lietuvos skaitytojui juos perskaičius vargu ar kils naujų minčių apie mūsų politiką.

Pavyzdžiui, paskutiniame, apibendrinančiame knygos skyriuje autorius konstatuoja, kad pirmąjį Lietuvos nepriklausomybės dešimtmetį jos vidaus politikoje dominavo Vytautas

¹ N. Davies, *Europa. Istorija*, iš anglų kalbos vertė L. Tamas ir V. Petrukaitis, Vilnius, 2008, p. 55.

Landsbergis ir Algirdas Mykolas Brazauskas. Lietuvos skaitytojams tai yra plačiai žinoma ir būtent šioje vietoje jiems norėtųsi pamatyti tą originalesnį prašaliečio iš Lenkijos žvilgsnį į Lietuvos politiką, kuris leistų mums sužinoti apie ją ką nors naujo. Po 2024 m. Seimo rinkimų politologas Mažvydas Jastramskis teigė, kad Lietuvos socialdemokratų partija „yra tikroji sociologinė vidurio Lietuva tarp dešinės ir žemaitaičių su valstiečiais“². Ar K. Buchowskis, pristatęs Lietuvos politinę istoriją, galėtų ką nors panašaus pasakyti apie 1990–2004 m. Lietuvą?

Kitas pavyzdys: pristatydamas Sąjūdžio istoriją, autorius (greičiausiai teisingai) pastebi, kad tuo metu labai didelę įtaką įvykiams Lietuvoje darė tarptautiniai procesai, ypač – politinė dinamika Maskvoje. Be abejo, nuo 1990 m. Lietuva yra nepriklausoma valstybė, tačiau platesnis tarptautinių procesų ir jų poveikio Lietuvai aptarimas būtų praturtinęs Lietuvos politinės istorijos aprašymą ir suteikęs progą pristatyti originalesnį prašaliečio žvilgsnį į Lietuvos politiką, ypač atsižvelgiant į tai, kaip Lietuvoje ir ne tik tapo madinga tyrinėti Lietuvos vidaus ir užsienio politiką per mažųjų valstybių studijų (ang. *small states studies*) prizmę. Nors K. Buchowskis knygoje mini ir procesus Lietuvos užsienio politikoje, susidaro įspūdis, kad Lietuvos vidaus ir užsienio politika gyveno atskirus gyvenimus.

Tad K. Buchowskio knygoje galima pasigesti drąsesnių ir gilesnių konceptualių išvalgų apie Lietuvos politiką. Autorius mini, kad jį įkvėpė kito Lenkijos istoriko ir politologo Antonio Dudeko veikalai apie Lenkijos politinę istoriją. Kita vertus, jis taip pat prisipažino, kad nori parašyti knygos tęsinį – 2004–2024 m. Lietuvos politinę istoriją. Jei ši idėja bus realizuojama, gal vertėtų pasisemti įkvėpimo ir iš Jaceko Sokołowskio veikalo *Transnaród*³, kur bandyta nešabloniškai pažiūrėti į Lenkijos politiką?

Bet gal pastabas K. Buchowskio knygai galima nurašyti politologo, visur ieškančio gilesnės prasmės, koncepcijų ir priežastinių ryšių, negebėjimui skaityti istorines knygas? Tarp tarptautinius santykius analizuojančių autorių galima aptikti teigiančių, kad gyvename neoviduramžiais, kai vyksta galios ir žmonių lojalumų fragmentacija. Jei tai yra tiesa, tada gal mums reikia atgaivinti ir suteikti prestižą senai viduramžiškai profesijai – metraštininkams? Juk šiandien fragmentaciją galima užčiuopti ir vartojant informaciją: atsirado teisė ne tik turėti skirtingas nuomones, bet ir skirtingus faktus. Tai ypač pasakytina apie Sąjūdžio ir transformacijos laikotarpius, vis dar elektrizuojančius Lietuvos visuomenės vaizduotę. Tokiame kontekste K. Buchowskio knyga, kuri į vieną vietą sudeda mūsų neseno politinio gyvenimo faktus, tampa labai vertinga. Pirma, ji gali tapti pagrindu tolesniems tyrimams, nebūtinai istorijos. Antra, ji turi potencialo būti atspirties tašku vertinant minėtus laikotarpius ir plačiau diskutuojant.

Mariusz A n t o n o w i c z

(Vilniaus universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas)

² M. Jastramskis apie konservatorių pasirodymą rinkimuose: M. J a s t r a m s k i s, „Kone idealus fiasko“, lrt.lt, 2024-10-28, https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2399170/jastramskis-apie-konservatoriui-pasirodyma-rinkimuose-kone-idealus-fiasko?srltid=AfmBOopytY2AYsMirn8Hq7wRyxf7eWh-5NvBHif47CATnQdw_tZzjqHc.

³ J. K. Sokołowski, *Transnaród. Polacy w poszukiwaniu politycznej formy*, Kraków, 2023.